

Д.В. СМАГІНА,

ад'юнкт

(Донецький юридичний інститут Луганського державного університету внутрішніх справ

ім. Е.О. Дідоренка)

(Науковий керівник доцент Л.І. Шаповалова)

КЛАСИФІКАЦІЯ КЛОПОТАНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Ключові слова: клопотання, предмет, процесуальні дії, рішення, права, законні інтереси.

Класифікація є одним з важливих аспектів системного підходу до об'єкта наукового дослідження, вона має велике теоретичне і практичне значення, оскільки забезпечує всебічне вивчення об'єкта дослідження, сприяє систематизації отриманих знань і, відповідно, більш свідомому їх застосуванню.

Будь-яка класифікація не може бути довільною. Вона має ґрунтуватися на певних підставах, критеріях. При цьому єдиних критеріїв класифікації не існує ні в науці, ні в юридичній практиці, оскільки вибір підстав для класифікації обумовлюється її практичними цілями.

Чинний КПК України передбачає деякі види клопотань, однак не передбачає їх розподіл за певними критеріями.

Слід зазначити, що в юридичній літературі вже робилися спроби класифікувати клопотання. Так, А.Г. Торянников клопотання поділяє на два види: 1) клопотання про надання можливості реалізувати закріплене в законі право; 2) клопотання, для обґрунтування яких слід посилатися на підстави, сформульовані в законі, і вказати обставини, що свідчать про наявність цих підстав (клопотання, пов'язані зі збиранням нових доказів, наданих захистом; клопотання, не пов'язані зі збиранням нових доказів) [5, 14]. Ю.І. Великосельський за предметом усі клопотання об'єднав у такі групи:

1) клопотання, пов'язані із застосуванням до підозрюваного (обвинуваченого) запобіжного заходу; 2) клопотання, пов'язані з отриманням інформації по справі (про провадження слідчих дій; пов'язані з приєднанням до матеріалів справи предметів і документів; пов'язані з призначенням і проведенням експертизи); 3) клопотання про закриття і зупинення провадження в справі; 4) клопотання про відводи [1, 20]. За сутністю клопотань О.В. Хімичева поділяє їх на два види: ті, які спрямовані на встановлення обставин, що мають значення для справи, і ті, що стосуються забезпечення прав і законних інтересів особи, які звернулася з клопотанням [6, 16]. Аналогічної позиції дотримується і Н.О. Власова [3, 89]. А.Ю. Строган класифікує клопотання за такими критеріями, як предмет, форма, строки заявлення, коло осіб, які мають право на заявлення, стадії процесу, порядок розгляду та вирішення [4, 8—9]. Однак, ми вважаємо, що вказаними авторами не враховано всю різноманітність видів клопотань та критеріїв їх розподілу.

Метою даної статті є розкриття питання класифікації клопотань за такими критеріями як предмет, суб'єкти, що мають право на заявлення, суб'єкти, що мають право на розгляд та вирішення, стадії процесу та визначення значення цього для кримінального судочинства.

На нашу думку, взагалі клопотання можна класифікувати за формою, за строком заявлення, за строком розгляду, за предметом, за суб'єктами, що мають право їх заявляти, за суб'єктами, що мають право їх розглядати та приймати рішення, за порядком розгляду, за стадіями процесу. В даній статті ми розглянемо тільки деякі з них.

Класифікація за предметом. Предметом клопотань є офіційні прохання суб'єктів кримінального процесу про проведення процесуальних дій та прийняття рішень, або відмова від них для встановлення обставин, що мають значення для кримінальної справи, забезпечення реалізації прав та законних інтересів осіб, що мають право на заявлення клопотання, а також для повного, всебічного та об'єктивного розгляду справи.

Отже, за предметом клопотання можна поділити на:

1. Клопотання, що направлені на встановлення фактичних обставин справи (проведення процесуальних дій):

- клопотання, які заявляються в ході слідства;
- клопотання, які заявляються при ознайомленні з матеріалами кримінальної справи;
- інші клопотання;

2. Клопотання, що направлені на прийняття процесуальних рішень:

- клопотання, що стосуються процесуальних питань;
- клопотання, що стосуються кримінально-процесуальних питань;
- клопотання, що стосуються цивільно-правових питань.

До першої групи відносяться клопотання, які заявляються з метою проведення процесуальних дій або відмови від їх проведення. До них можна віднести клопотання про участь у доказуванні, про реалізацію прав та законних інтересів, клопотання про проведення слідчих чи судових дій та інші (наприклад, про допит свідка, про проведення додаткової експертизи, про притягнення до кримінальної

відповідальності іншої особи). Клопотання даної групи дуже розповсюджені, тому що забезпечують активну участь суб'єктів процесу в провадженні по справі, особливо в кримінально-процесуальному доказуванні, та часто використовуються на практиці. В чинному кримінально-процесуальному законі відсутній повний перелік таких клопотань, що дає змогу учасникам процесу бути вільними в своєму виборі.

До другої групи відносяться клопотання, що заявляються з метою прийняття по справі певного процесуального рішення. До них можна віднести клопотання, у задоволенні яких не може бути відмовлено, клопотання, заявлені учасниками, які мають особистий або представницький інтерес в кримінальній справі. Також до цієї групи можна віднести клопотання про допуск до участі в справі, про закриття кримінальної справи, про забезпечення цивільного позову, про надання підозрюваному, обвинуваченому захисника, про внесення змін, доповнень в протокол слідчої дії, про змінення або відміну запобіжного заходу та інші.

Зрозуміло, що скласти повний перелік клопотань, класифікованих за предметом неможливо, тому що у зв'язку з розвитком суспільних відносин, науки, інформаційних технологій виникають нові засоби отримання фактичних даних.

Класифікація за суб'єктами, що мають право на заявлення клопотань. Згідно з чинним законодавством право на заявлення клопотань у кримінальному процесі наділені: підозрюваний (ст. 43¹ КПК України), обвинувачений (ст. 43), захисник (ст. 48), потерпілий (ст. 49), цивільний позивач (ст. 50), цивільний відповідач (ст. 51), представники потерпілого, цивільного позивача і цивільного відповідача (ст. 52), особи, взяті під захист (ст. 52²), свідок (ст. 69¹), експерт (ст. 77), особи, підприємства, установи, організації, заінтересовані в отриманні копій документів — речових доказів (ст. 80), колективи підприємства, установи, організації (ст. 10), прокурор (ст. 237), законний представник обвину-

ваченого (підсудного) (ст. 441), представник служби у справах неповнолітніх (ст. 442) [2].

Отже, чинне кримінально-процесуальне законодавство передбачає можливість заявлення клопотань лише в тих випадках, коли особи вступають у певні правові відносини з органами і особами, які ведуть кримінальний процес. Вступ особи у кримінально-процесуальні правовідносини з метою відстоювання певного інтересу або захисту прав і свобод (як особистих, так й інших осіб) надає їй підстави для реалізації суб'єктивного права на заявлення клопотань.

Таким чином, право на заявлення клопотання належить представникам сторони захисту і сторони обвинувачення, а також іншим особам, які не є учасниками процесу, з метою виконання ними покладених на них кримінально-процесуальних функцій. Тобто, клопотання за даним критерієм можна поділити на три групи:

- 1) клопотання, що заявляються стороною захисту;
- 2) клопотання, що заявляються стороною обвинувачення;
- 3) клопотання, що заявляються іншими особами.

До першої групи належать клопотання, що заявляються підозрюваним, обвинуваченим (підсудним, засудженим, виправданим), законним представником підозрюваного, обвинуваченого (підсудного), захисником, цивільним відповідачем і його представником.

До другої групи належать клопотання, що заявляються прокурором, потерпілим і його представником, а також цивільним позивачем і його представником.

До третьої групи належать клопотання осіб, які не мають особистого матеріально-правового інтересу в справі: заявник, свідок, експерт, представник служби у справах неповнолітніх, особи, взяті під захист, особи, підприємства, установи, організації, заінтересовані в отриманні копій документів — речових доказів, колективи підприємства, установи, організації та ін.

Класифікація за суб'єктами, що мають право на розгляд клопотань та прийняття по них рішень. За даним критерієм клопотання можна поділити на:

- 1) клопотання, що розглядаються досудовими органами (дознавач, слідчий);
- 2) клопотання, що розглядаються прокурором
- 3) клопотання, що розглядаються судом.

Суб'єктами, які наділені владними повноваженнями та на які покладений обов'язок розгляду та вирішення клопотань в момент знаходження у них кримінальної справи є дознавач, слідчий, прокурор та суд. На дознавача та слідчого при провадженні розслідування покладений обов'язок взяти всіх передбачених законом заходів для повного, всебічного та об'єктивного дослідження обставин справи, захисту прав та свобод людини, вирішення завдань кримінального процесу. При провадженні слідчих та інших процесуальних дій слідчий повинен роз'яснювати суб'єктам кримінального процесу їх право на заявлення клопотання та повідомляти про свій обов'язок розгляду та вирішення клопотань. На суд покладається функція контролю за законністю прийнятих раніше рішень по клопотанням, функція захисту прав, свобод та законних інтересів осіб, які заявляють клопотання, яка реалізується шляхом надання дозволу на процесуальні дії, в яких було раніше відмовлено.

Чинний КПК України регламентує порядок розгляду та вирішення клопотань слідчим (ст. 129, 221) та судом (ст. 237, 240, 296, 317). В той же час, ми вважаємо, що недоліком чинного законодавства є визнання прокурора суб'єктом, що має право на розгляд та вирішення клопотань, однак в законі не зазначається порядок та на яких саме стадіях чи етапах процесу він має такі повноваження. КПК України не передбачає прийняття справи прокурором до свого провадження після її направлення слідчим в порядку ст. 225 КПК України. Однак, отримавши кримінальну справу, прокурор здійснює дії (прийняття рішень, зміна прийнятих раніше рішень слідчого), що фак-

тично свідчить про прийняття її до свого провадження. Тому з цієї позиції прокурор має визнаватися належним суб'єктом, що має право на розгляд та вирішення клопотань.

Варто вказати, що кримінально-процесуальним законом передбачено п'ятиденний строк вивчення прокурором справи, тому заявник клопотання має обмежений строк, щоб реалізувати своє право. На даному етапі доцільні заявлення клопотань про зміну обвинувачення, про направлення справи для проведення додаткового розслідування та інші. У ч. 1 ст. 400⁹ КПК України міститься пряма вказівка закону на те, що клопотання про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами надаються прокуророві учасниками процесу, а також іншими особами, якщо таке право надане їм законом. Таким чином, прокурор повністю визнається належним суб'єктом, що має право на розгляд та вирішення клопотань у кримінальному судочинстві України.

Крім цього, ст. 114¹ КПК України передбачає, що начальник слідчого відділу здійснює контроль за своєчасністю дій слідчого по розкриттю злочину і запобіганню ним, вживає заходів до найбільш повного, всебічного та об'єктивного провадження досудового слідства в кримінальних справах, а тому, на нашу думку, фактично уповноважений контролювати своєчасний та належний розгляд та вирішення слідчим заявлених йому клопотань. Однак сам він не вправі їх розглядати, тому не може бути суб'єктом, що має право на розгляд та вирішення клопотань у кримінальному процесі.

Класифікація за стадіями процесу. За цією ознакою всі клопотання можна розділити на дві групи:

1) клопотання, що заявляються під час досудового провадження;

- при проведенні дослідчої перевірки та порушенні кримінальної справи;
- при проведенні слідчих дій;
- при обранні, скасуванні та зміні запобіжного заходу;
- при ознайомленні з матеріалами кримінальної справи;
- при перевірці прокурором справи перед затвердженням обвинувального висновку.

2) клопотання, що заявляються під час судового провадження.

- при попередньому розгляді справи;
- при розгляді справи по суті (заявлені в підготовчій частині судового розгляду, під час судового слідства, під час дебатів та останнього слова, після оголошення вироку).

Клопотання, що відносяться до першої групи, спрямовані на встановлення фактичних обставин справи. Вони заявляються, розглядаються і вирішуються за загальними правилами.

Клопотання, що відносяться до другої групи, спрямовані на реалізацію кримінально-правових і інших законних інтересів учасників процесу.

Законодавчі органи Росії, Білорусії, Молдови та деяких інших країн вже встановили порядок заявлення, розгляду та вирішення клопотань у кримінальному процесі. На жаль, у чинному законодавстві України, як і у проектах нового КПК України, цього порядку не передбачено, що негативно відображається на реалізації права на заявлення клопотання суб'єктів кримінального процесу.

На наш погляд, дана класифікація дає можливість найбільш точно розуміти суб'єктам кримінального процесу засіб реалізації своїх прав та законних інтересів, упорядкувати процесуальні дії та рішення посадових осіб і органів, що мають право на розгляд клопотань.

Список літератури:

1. *Великосельский Ю.И.* Функция защиты на стадии предварительного расследования:

автореф. дис... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Ю.И. Великосельский. — Челябинск, 2004. — 23 с.

2. Кримінально-процесуальний кодекс України : зі змінами та допов. станом на 1 лютого 2007 р. — К. : Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2007. — 200 с.

3. Соловьёв А.Б. Общие условия предварительного расследования: [монография] / А.Б. Соловьёв, М.Е. Токарева, Н.А. Власова. — М.: Юрлитинформ, 2005. — 144 с.

4. Строган А.Ю. Розгляд і вирішення клопотань на досудовому слідстві : автореф. дис... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / А.Ю. Строган. — К., 2008. — 16 с.

5. Торяников А.Г. Адвокат в уголовном процессе (деятельность адвоката по оказанию юридической помощи обвиняемому в реализации прав на заявление ходатайств и принесение жалоб): [учебное пособие] / А.Г. Торяников. — М.: ВЮЗИ, 1984. — 45 с.

6. Химичева О. Уголовно-процессуальная регламентация права заявлять ходатайства / О. Химичева // Законность. — 2004. — № 2.

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются проблемы классификации ходатайств по некоторым критериям, таким, как предмет, субъекты, которые имеют право на заявление ходатайств, субъекты, которые имеют право на рассмотрение ходатайств и принятие по ним решений, стадиям процесса, и значение данной классификации для уголовного процесса.

SUMMARY

In the article the problems of classification of applications are examined on some criteria, such, as an object, subjects which have a right on the statement of applications, subjects which have a right for consideration of applications and acceptance to on by him decisions, to the stages of process and value of this classification for criminal procedure.

*Рекомендовано кафедрой
кримінального процесу та криміналістики*

Подано 20.12.2010.